

GELENEKSEL ÜÇ SPORUN FARKLI TÜRLERDE GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE:
BAMSI BEYREK VE BANU ÇİÇEK MÜCADELESİ İLE NAADAM
FESTİVALİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ
ON THE VIEW OF THREE TRADITIONAL SPORTS IN DIFFERENT
GENRES: A COMPARATIVE REVIEW OF THE NAADAM FESTIVAL WITH
BAMSI BEYREK AND BANU ÇİÇEK CHALLENGE

UĞUR DURMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assist. Prof. Dr., Kocaeli University, Faculty of Science and Letters, Dep. of Turkish Language and Literature
ugurdurmaz10@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0775-6962>

Atıf / Citation

Durmaz, U. 2020. "Geleneksel Üç Sporun Farklı Türlerde Görünümü Üzerine: Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek Mücadelesi İle Naadam Festivalinin Karşılaştırmalı İncelemesi". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 69, (Eylül-September 2020). 339-356

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 28.01.2020
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 16.09.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 30.09.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4330>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by *iThenticate* programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-69, Eylül – September 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

GELENEKSEL ÜÇ SPORUN FARKLI TÜRLERDE GÖRÜNÜMÜ
ÜZERİNE: BAMSİ BEYREK VE BANU ÇİÇEK MÜCADELESİ İLE
NAADAM FESTİVALİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ
ON THE VIEW OF THREE TRADITIONAL SPORTS IN DIFFERENT
GENRES: A COMPARATIVE REVIEW OF THE NAADAM FESTIVAL
WITH BAMSİ BEYREK AND BANU ÇİÇEK CHALLENGE

UĞUR DURMAZ

Öz

Halkbilimi ürünleri kültürün bir sonucu olarak insan hayatında önemli yer tutan yapılardır. Ürünlerin varyantlaşma yoluyla yayılması ve kendi arasında geçişliliği ya da dönüşümü de sıkça rastlanan durumlardandır. Bu noktada sözlü-yazılı, yazılı-elektronik, sözlü-elektronik kültürler arasında geçiş olduğu gibi; hayatın içinde yer alan kutlama, anma, eğlence, spor, adet, inanış ve uygulamalar gibi birçok alanın da bu geçişten etkilendiği ve dönüşüme uğradığı aşikârdır.

Bu yazıda da Dede Korkut anlatılarından biri olan Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek boyu ile Moğollarda halen kutlanmakta olup geçmişi uzun yıllara dayanan Naadam adlı festivaldeki üç spor etkinliğinin görünümüleri, tarihleri, ritüelleri, uygulanışları, işlevleri ve birbirleriyle olan bağları tartışılacaktır. Bu noktada iki ayrı geleneksel yapı metinler üzerinden incelenecek ardından tarihi-kültürel altyapı verildikten sonra işlevsel açıdan bir karşılaştırma yapılacaktır. Yapılan çalışmada amaç görüntüler başka olsa da ürünlerin ortaya çıkışları ve kullanımındaki benzerliği göstermek ve kültürün yayılma yapısını irdelemektir. Aynı zamanda bugünkü kabuller etrafında bu üç sporun durumuna da yazıda değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Naadam, Festival, Sözlü-Yazılı Gelenek, Spor.

Abstract

Folklore products are structures that take an important place in human life as a result of culture. It is also common for products to be spread through varianization and to be transitioned or transformed between themselves. At this point, it is clear that as there is a transition between oral-written, written-electronic, oral-electronic cultures, many areas of life such as celebration, remembrance, entertainment, sports, traditions, beliefs and practices are affected by the transition and have undergone transformation.

In this article, the story Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, one of the narratives of Dede Korkut and is still celebrated in the Mongols and the views, dates, rituals, practices, functions and ties of the three sports events at the Naadam festival, which dates back many years, will be discussed. At this point, two different traditional structures will be examined through texts and then a functional comparison will be made after the historical-cultural infrastructure is given. The aim of the study is to show the similarity in the appearance and use of products, even though the images are different, and to examine the structure of culture's spread. At the same time, the status of these three sports will be stated in the article around today's admissions.

Key Words: Dede Korkut, Naadam, Festival, Oral-Written Tradition, Sports.

Structured Abstract

Societies stand out in their wide history with a number of characteristics. In steppe society, the most obvious of these features are the appearance of their association with nature in different ways. It is possible to see the partnerships they have established with nature in many areas in their lives. Especially in sports activities, imitations and analogies of the struggle with nature stand out. The Turks and Mongols, who are among the steppe peoples, also have three important sports organizations that show this situation: horse riding, archery and wrestling. These three sports have been traditionally performed for centuries and masters have been trained. Growing names bring these sports into modern life, while continuing the tradition by educating new students.

In this article, the appearance of the traditional three sports in different genres is examined comparatively and their similarities are revealed. The similarities between the archery, horse-riding and wrestling sports in a chapter in Bamsı Beyrek, a story in the Book of Dede Korkut, one of the main written works of the Turks, and the three competitions in the festival called Naadam, which belongs to the Mongols, are noteworthy. Because Book of Dede Korkut is a cultural carrier in itself, it would be wrong to see it as just a text. Icons, symbols, motifs and practices in the stories in it are important to reflect the way of life of the Turks. In the stories contained there, sometimes the customs of marriage, sometimes the practices of death, sometimes the rules governing the social structure are observed. The festival, called Naadam, is an organization whose foundation is based on religious beliefs, but is based on revealing power in a general sense and thus aims to show the physical aspect of society. The progress, influence and use of the three sports in the Bamsı Beyrek narrative with the three sports featured here show great similarities. In order to examine this in the study, the section in the text was given first and the original structure was seen. After that, it was revealed on what days, how and why these three sports at the Naadam festival were performed. After the short dates of the three sports were given, the similarity observed between the two examples and the situations that bring about this similarity were examined. Similar structures and the effects of women in the evaluation process of these two sports, seen in both a textual and social event, are also among the topics discussed. At the same time, why the steppe society attaches such importance to these three sports and the aspect of faith, along with the symbolic meanings of the sports activity from the past, has also been added to the study. The aim of the study is to show the diversity of the distribution sites of cultural products by revealing similar structures that appear in different species. However, it is possible to explain what changes the same event has undergone in different products, what structures have emerged in social life, sometimes verbally, sometimes written, sometimes in practice.

Among the study's main methods of review are both text-centered and context-centered theories. Text-centered theories were used in the study of the story in the Book of Dede Korkut; context-centered theories were used in the study of the Naadam festival. It is no coincidence that the three sports, which continue in different ways today, take place together in the same environment and in the same text. It is a well-known fact that peoples in close geography exchange cultures with each other. Traditional elements of both races based on almost the same lineage, such as the Turks and Mongols, show similar structures. For this reason, the study is also important in terms of showing the direction of culture's spread

and the way it spreads. These three sports, which are also effective in determining the social status around the importance of cultural activities for people and the value given by the society in which they live, have been considered valuable for these two peoples from date to date.

Looking at the information accessed as a result of the study, it was found that it was important for both societies to maintain similar structures for centuries, considering them valuable. The impact of geography on societies can be seen in their lives, as well as in such special structures. Again, it can be said that the expectations of societies about the traditional human type are also associated with power. This power applies not only to men, but also to women, children and the elderly, provided that it applies to every individual in society. A good example of this is the change of traditional elements as a result of the influence of women, especially in the Naadam festival. Again, in the story of Bamsı Beyrek, the woman never returned from the man in the races, and she was always able to do equivalent work with him. This, in turn, is proof of how the requirements of social status are viewed similarly in different elements. Another conclusion reached is that the sports in the written narrative and the festival are performed in the same order. This sequence is especially advanced on a scale that extends from easy to difficult according to the difficulty of sports and has been determined as horse riding, archery, wrestling. In the written narrative, the candidate who succeeds in all three of these sports in turn gets the woman he will marry; while at the end of the festival, the first ones in all sports are rewarded. The first person in wrestling wins the title of athlete of the year for that year. For this reason, wrestling is always one step ahead of other sports and is considered more valuable. As a result, the study shows how different structures are shaped under similar conditions, but in the new period it is understood how they continue their lives and protect their existence.

Giriş

Yaşama içgüdüğü canlılarda var olan ve temel olarak hayatta kalmayı, varlıklarını devam ettirmeyi ve yeni nesillere ulaşmayı sağlayan yapıdır. Canlılar içinde bu konuda bilinçli ya da bilinçsiz olarak birçok yapı görmek mümkündür. İnsanlar ise hem kendi hayatları hem de yarattıkları ürünlerin ve yaşam biçiminin bir göstergesi olan kültürlerinin devamlılığı için ellerinden geleni yapmaktadır. Kültür onu yaratan milletlerin yaşadıkları coğrafyadan, geçirdikleri tarihi süreçten, bugünkü durumlarından ve diğer dış etmenlerden etkilenerek değişir, dönüşür. Bazı durumlarda devam ettirilmesi güçleşerek belli bir süre içinde yok olarak unutulur. Böyle durumlarda da geçmişe yönelik yapılan araştırmalar aracılığıyla tekrardan bu ürünlerin neler olduğu, ne zaman kullanıldığı, neden yok olduğu gibi soruların cevapları bulunabilir. İnsanların kültürü üretme araçlarından birisi sözdür. Sözlü gelenek olarak nitelendirilebilecek olan ve bir yaratıcının ağzından döküldükten sonra kulaktan kulağa yayılarak yeni anlatıcılar aracılığıyla gerçekleştirilen bu yapı zamanla yazının kullanılması ve kayıt yöntemiyle daha kalıcı bir yapı haline gelmiştir. Güncel olarak bakıldığında ise teknolojik kayıt aletleri ve iletişim araçlarındaki ilerleme ile de yeni bir yaratma ve icra yapısı ortaya çıkarken hem sözlü hem de yazılı geleneğin birçok unsuru bu yeni ortamda kendisine yer bulmaktadır. İşte Türk kültürü açısından sözlü gelenekte başlayan anlatıcılık/hikâyecilik yapısının yazılı şekle dönüşmesiyle bugüne gelen en geniş kapsamlı eserlerinden bir tanesi Dede Korkut Kitabı'dır. 2019 senesinde yeni bir nüshanın keşfiyle beraber güncel araştırmalar için daha geniş kapsamlı bir süreç de başlamıştır. Dede Korkut Kitabı'nın önemi herkesçe malumdur. Burada yer alan anlatılar sadece birer sözlü/yazılı gelenek ürünü değil aynı zamanda tarih, coğrafya, antropoloji, sosyoloji, ekonomi, kültür araştırmaları gibi birçok bilim için belli bir döneme ışık tutmaktadır. Eserde yer alan hikâyeler üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda Dede Korkut'ta yer alan bazı kültür unsurlarının güncel başka alanlarda da görüldüğü bilinmektedir.

İnsanoğlunun özellikle geçmiş dönemlerdeki toplumsal yapısında yer alan hayat düzeni içinde her işin belli bir zamana bölündüğü ve ona göre yaşamın sürdürüldüğü görülmektedir. Mevsimlerin, yaşanan coğrafyanın, siyasi konumun etkileri ile birlikte gruplar yetiştirdikleri tarım ürünlerini, dinlenme ve çalışma zamanlarını, sosyal ve siyasi kurumlarını oluşturarak kendi toplumsal düzenlerini ortaya koymuşlardır. İşte geçmiş dönemlerden bugüne kadar uzanan zaman diliminde özellikle dini altyapı etrafında başlayan sonrasında bu etkiyi kaybederek ladini özellikler gösteren ve sosyalleşme, rahatlama, bir arada olma gibi işlevlerin görüldüğü en önemli etkinlikler arasında festivaller/karnavallar/panayırlardır. Bu üç etkinlik temel yapısı itibarıyla insanların bir arada olduğu, eğlendiği, kendilerine ait kültürel yapıların sergilendiği kısıtlı zamanlı etkinlikler olması nedeniyle özellikle geçmiş dönem toplumlarında çok önemli ve değerli sayılırlardı. Bugün de bu değeri ve önemi koruyan etkinlikler olmakla birlikte güncel eğlence, sosyalleşme ve iletişim yapısı nedeniyle bu tarz geleneksel yapılar daha sembolik halde ilerlemektedir. Bu tarz festivallerin devam ettiği bölgelere bakıldığında geçmiş dönemle bağını koparmamış geleneksel toplumların öne çıktığı görülebilir. Moğolların da yaşadıkları coğrafya ve hayat biçimleri göz önünde bulundurulduğunda bu tarz festivalleri halen büyük bir coşku ve istekle düzenledikleri görülmektedir. *Naadam* adı verilen festival ise Moğol toplumu için senenin en büyük ve en görkemli etkinliği olarak tanımlanır. Burada yapılan kutlamaların yanında en dikkat çeken etkinlik ise üç önemli spor dalındaki müsabakalardır.

Bu yazıda hem Dede Korkut Kitabı'nda hem de Naadam festivalinde ortak şekilde var olan üç temel yarışın görünümü ve mitolojisi aktarılarak karşılaştırmalı bir çalışma amaçlanmaktadır. Bu iki ayrı türün içinde yer alan aynı etkinlikler zamanla kültürün nasıl dönüştüğünü ve kullanıldığını anlamak için iyi örneklerdir. Hem yazılı anlatı da hem de uygulamalı yapıda görülen büyük benzerlikler ise bu iki milletin ortak noktalarından birinin de kültür olduğunun kanıtıdır. Genel olarak bu üç yarışın geçtiği bölümler ve metinler incelenerek farklı unsurların birlikteliği gösterilmeye ve toplumsal işlevler açısından irdelenmeye çalışılacaktır.

1. Festival Kavramı ve Naadam Festivali

İnsanlık tarihinde geçmişten bugüne kadar festivaller farklı amaç ve yöntemlerle yapılagelmiş etkinliklerdir. Temelde kısıtlı zamanda, belirli yerde yapılan bu toplantılar eğlence, yeme içme, sosyalleşme, yarışma, tanıtım vb. birçok yapıyı içlerinde barındırırlar. "Festival teriminin etimolojisi Latince kelime olan festum'a gider, orijinal anlamı genel eğlence ve şenliktir. Burada festival bir kültürün veya sosyal grubun dünya görüşünü, geleneksel uygulamalarını, performanslarını, ritüellerini ve oyunlarını temsil eden periyodik bir kutlama olarak açıklanır. Festival, genellikle evrensel belki de gelenekte ısrar eden en karmaşık sosyal ve sembolik olaydır" (Green 1997: 295'ten akt İmirgi 2005: 30) Genel toplum düzeni içinde belli bir dönemde yapılan bu etkinlikler topluluğun sosyal ihtiyaçlarının karşılanması için gereklidir. Bu noktada dünyada pek çok farklı toplumda festival veya onun benzeri olan karnaval, fuar, şenlik, panayır gibi etkinlikler gözlemlenmektedir. Türk kültürü açısından da senenin belli dönemlerinde bir araya gelerek toplantılar yapma ya da belli amaçlar için çeşitli etkinlikler düzenleme bilinen bir gelenektir. Bu gelenek etrafında şekillenen birçok farklı unsur günümüze kadar ulaşabilmiştir. Doğum, evlenme, ölüm gibi geçiş dönemlerindeki kutlamalar ile birlikte özellikle baharın başlangıcı ya da bitişinde düzenlenen birçok tören bu duruma örnek olarak verilebilir. Bunun yanında yerelin kalkınması amacıyla düzenlenen fuarlar, panayırlar ya da belli bir ürün üzerinden ilerleyen festivaller de bu geleneksel zincirin günümüzdeki halkaları arasındadır. Türklerle komşu olan milletlerde de bu ve benzeri birçok etkinliği görmek mümkündür. Naadam festivali de Moğolların uzun yıllardır kutladıkları bir etkinlik olarak öne çıkmaktadır.

Naadam festivali temelde güreş, okçuluk ve at binmeden meydana gelen üç müsabakanın birleşiminden oluşan bir etkinliktir. Kelimenin sözlük karşılığı da bu duruma vurgu yapmakta ve şöyle açıklanmaktadır: "Naadam /Наадам/: Festival, bayram, oyun. Moğolların her yıl geleneksel olarak düzenledikleri büyük spor müsabakası olan güreş, okçuluk ve at yarışı bayramı" (Ariunbolor ve Natsag 2008: 483). Bu toplantı sadece bir yarışmalar dizisi değil aynı zamanda festivalin genel yapısı itibariyle sosyalleşme, yeme içme, rahatlama ve eğlenme alanıdır. Bahsedilen üç yarış erkeklere özgü olduğundan Naadam, üç erkek yarışı anlamını da taşıyan uzun geçmişe dayanan önemli bir kültürel faaliyettir. Temelleri Cengiz Han'a kadar götürülen festival, 13. yüzyılda Büyük Moğol Ulusunun oluşturulmasından sonra önemli devlet olayları ve askeri zaferlerin ardından düzenlenirken yerel düzeyde sosyal ve dini toplantılarda da kullanıldığı bilinmektedir. Burada başarılı olanların prenslerin ve soyluların yardımcısı olarak görevlendirildiği da bilinmektedir (Rhode 2009: 12). 13. yüzyıl sonrasında da bu oyunlar önemli zamanlarda tekrar ederek gelmiş ve 17. yüzyılda Budizm'le beraber dini bir kimlik kazanmış, bu yüzyılın

sonunda tamamen siyasi ve dini bir törene dönüşmüş ve birçok dinî ya da lâdini festival içinde bu üç yarışma yer almıştır. Özellikle dini liderlerini onurlandırmak için Moğollar tarafından her üç senede bir başkentte icra edilmiştir (Rhode 2009: 12). 1921 yılından sonra ise Naadam festivali ulusal devrimin bir kutlaması oldu. 11 Haziran 1921’de devrimciler başkent Urga’ya bir saldırı düzenledi ve Çin askerlerini kovdu. Böylece Yeni Moğolistan’ın ilk Naadam festivali kurtuluşun ilk yıldönümünde 11 Temmuz 1922’de Tula Nehri’nin güney kıyısında büyük Moğol kahramanı Sükhbaatar’ın seçtiği yerde kutlandı (O’Gorman ve Thompson 2007: 198). Yaşanan bu gelişim süreci etrafında yaklaşık 850 yıldır devam eden etkinliğin son şekli de ortaya çıkmıştır. Festival bugün de geleneksel olarak 11-12 Temmuz’da başkent Ulanbatur’da Moğol başkanı himayesinde kutlanmaktadır. Mekânsal ve zamansal boyutları olan bir devlet törenine dönüşmüş vaziyette olan bu festival Moğolistan’ın bağımsızlığı, egemenliği ve ulusal kimliğinin sembolik bir kutlamasıdır (Rhode 2009: 14).

Bugünkü Naadam festivalinin kendi içinde özel bir ilerleyişi mevcuttur. Bu ilerleyiş hem geleneksel hem de modern unsurlar taşımaktadır. Bunun yanında oyunların oynanma sırası ve katılımcıların ödüllendirilmesi de belli bir düzene göre yapılmaktadır. Festivalin ilk günü açılış seremonisi ile başlar. Devlet başkanı ve halkın bir araya geldiği başkent meydanında çeşitli törenler yapılır. Akabinde şehir stadyumuna geçilerek ikinci bir seremoniye başlanır. Burada Cengiz Han’ın tiyatral şekilde canlandırılması yapılarak ona olan saygı gösterilir. Sonrasında Cengiz Han’ın asıl dini olarak bilinen Şamanizm’e saygı amacıyla bir Şaman ritüeli gerçekleştirilir. Bu ritüelde bir şaman ateşi yakıldıktan sonra etrafında bir ayin düzenlenerek çeşitli danslar edilir. Sonrasında festivale ismini veren oyunların başlangıcı yapılır. Bu üç oyundan güreş stadyumun içinde, okçuluk stadyumun yanındaki bir alanda, at yarışları ise şehrin 30 kilometre dışında bir alanda yapılır. Oyunlar bütün festival boyunca devam eder. Festivalin son günü bu yarışmalarda dereceye girenlere ödülleri verilmesi ve final güreşinin yapılması ile geçer. Sırasıyla okçuluk ve at yarışında dereceye girenlere ödülleri verilir ve bunların ardından festivalin büyük final güreşi yapılır. Final güreşinde kazanana ödülleri verilmesiyle festival sona erer (Rhode 2009: 43-81)¹.

Kısaca böyle özetlenebilecek olan Naadam festivalinin ilerleyişi birçok simgenin ve tarihi unsurun bir araya gelmesinden oluşan geniş kapsamlı bir etkinliktir. Burada dikkat çeken nokta yapılan üç yarış ve bu yarışların erkeklerle anılır olmasıdır. Temelde güreş dışındaki diğer iki yarışmaya kadınlar da katılabilmektedir ancak genel kanı olarak üç erkek yarış ifadesi festivalin özüne yansımış vaziyettedir. Yapılan yarışların toplumsal yönü ve geçmiş elbette ki bozkırdaki yaşama bağlantılıdır. Bu yaşamanın bir farklı örneğini gösteren eser ise Türk yazılı edebiyatının önemli numunelerinden olan Dede Korkut Kitabı’dır. Bu festivalde görülen üç yarışın aynısı Dede Korkut Kitabı’nda yer alan Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek boyunda da görülmektedir. Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek arasında geçen bu üç yarış ile Naadam festivalindeki üç yarışın durumu çalışmada incelenecek temel noktadır.

¹ Burada bahsedilen ilerleyiş özet şeklinde verilmiştir. Adı geçen her bölümün belli ritüel yapıları ve özel görünüşleri mevcuttur. Yazının amacı Naadam Festivalinin tamamını tanıtmak olmadığından burada festivale ayrıntılı bir şekilde yer verilmemiştir. Gerekli kısımlar ilerleyen bölümlerde değerlendirme için kullanılacaktır. Festivalin tamamının detaylı şekilde işleyişi için bk: Rhode, 2009: 43-81.

2. Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ve Üç Yarışın Görünümü

Dede Korkut kitabı hem sözlü hem de yazılı gelenek içindeki varlığı ve yeni gelişmelerle güncelliğini her daim koruyacak gibi görünmektedir. Bu sebeple de eserin içinde incelemeye tabii tutulacak unsurların sayısı da devamlı olarak artmaktadır. Yıllardır süren çalışmalar gösteriyor ki Dede Korkut hem metinsel hem de simgesel olarak Türk kültürünün zengin eserlerinden biridir. Hikâyelerin her birinde farklı unsurlar görülse de bu yazıda bir hikâyedeki kısa bir bölüm üzerinde durulacaktır. Dresden nüshasında *Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyu* Vatikan nüshasında ise *Hikayet-i Bamsı Beyrek Boz Atlı* başlığına sahip bu anlatıda yer alan üç yarış örneği dikkate değerdir. Hikâyenin yarışlara kadar olan kısmında Bamsı Beyrek bir geyiği kovalayarak kırmızı otağın dikili olduğu yere gelir. Bu otağın sahibi olan Banı Çiçek gelen kişinin kim olduğunu araştırmak için yanındaki kadınlardan birini gönderir ve onun yüzü nikaplı bey oğlu bey olduğunu öğrenir ve onun nişanlısı olan Beyrek olabileceğini düşünür. Sonrasında Beyrek'in yanına gelerek onun sevgilisi olan Banı Çiçek'e uygun biri olup olmadığını anlamak için onu sınamak ister. İşte tam burada yazının konusu olan üç yarış görülür. Bu üç yarışın geçtiği kısım şöyledir:

Kız aydur: Ya ne maslahata geldün yiğit didi. Beyrek aydur: Pay Piçen Bigün bir kızı var-imiş, anı görmege geldüm didi. Kız aydur: Ol öyle adam degüldür kim sana görine didi, amma men Banı Çiçeğin dadısıyam, gel imdi senün-ile ava çıkalum, eger senün atun menüm atımı kiçer-ise onun atını dahi kiçersin, hem senün ile ok atalım, meni kiçer-isen anı dahi kiçersin ve hem senünile güreşeliüm, meni basar-isen anı dahi basarsın didi. Beyrek aydur: Hoş, imdi atlanun. İkiisi atlandılar, meydana çıkdılar. At depdiler, Beyrek atı kızun atını kiçdi. Ok atdılar. Beyrek kızun okın yardı. Kız aydur: Mere yiğit menüm atımı kimse kiçdügi yok, ohumu kimse yarduğı yok, imdi gel senün-ile güreş tutalım didi. Haman Beyrek atdan indi. Karvaşdılar, iki pehlivan olup birbirine şarmaşdılar. Beyrek götürür kızı yire urmak ister, kız götürür Beyregi yire urmak ister. Beyrek bunaldı, aydur: Bu kıza basılaçak olur-istem Kalın Oğuz içinde başuma kakıç yüzüme tohuñ iderler didi. Gayrete geldi, kavradı kızun bağdamasın aldı, emçeginen tutdı. Kız kaçındı. Bu kez Beyrek kızun ince biline girdi, bağdadı arhası üzerine yire urdı. Kız aydur: Yiğit Pay Piçenün kızı Banu Çiçek menem didi. Beyrek üç öpdı, bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diyü parmağmdan altun yüzügi çıkardı kızun parmağma kiçürdi. Ortamızda bu nişan olsun han kızı didi. Kız aydur: Çün böyle oldu, haman imdi ilerü turmak gerek big oğlu didi. Beyrek dahi nola hanum baş üzerine didi.”

(Ergin 2008:121-124).

Burada görülen üç yarış, at binme, ok atma ve güreştir. Naadam festivalinde olduğu gibi Dede Korkut metninde de bu etkinlikler belli bir sıraya göre yapılmaktadır. Benzerlikleri ve farklılıklarıyla bozkır kültür coğrafyası için önemli birer unsur olarak değerlendirilebilecek olan bu üç faaliyetin içerikleri, görünimleri ve işlevleri detaylı şekilde irdelenerek hem yazılı gelenekte hem de sosyal hayattaki durumu gösterilmelidir.

3. Üç Yarışın Tarihi, Görünümü, İşlevi

Milletlerin yaşam biçimini belirleyen birçok etmen mevcuttur. Etmenlerden en belirgin olanı ise coğrafyadır. Milletlerin yaşadıkları coğrafya onların dillerine, kültürlerine, yeme içme alışkanlıklarına, davranışlarına, inanmalarına, uygulamalarına, siyasi sınırlarına ve daha birçok unsura etki etmektedir. Bu noktada kültür araştırması yaparken dikkate alınacak ilk hususlardan biri coğrafyadır. İnsan yaşadığı yere uyum sağlayabilen ya da yaşayabileceği yeni yerleri arayan yapısıyla değişime ve dönüşüme açıktır. Sadece gündelik hayat değil sözlü ve yazılı birçok unsur da bu değişken yapı içinde şekillenmektedir. İşte burada bahsi geçen üç yarış Türkler ve Moğollar için ortak bir nokta olan bozkır coğrafyasının geçmişten bugüne varlığını sürdüren en bilindik yapılarıdır. Okçuluk, at biniciliği ve güreş neredeyse bozkır milletlerinin resmi ve milli sporları olarak anılmaktadır. Bu noktada birçok farklı yaratmada yer almaları gayet doğaldır. Hem Naadam hem de Dede Korkut'ta bu üç unsur benzer ya da farklı işlevler yüklenmiş haliyle görünmektedir. Bunların tarihi yönü ve ürünler içindeki durumu onların neden önemli olduklarını anlamak açısından bakılması gereken noktalaradır.

3.1. At Yarışı

At bozkır toplumları arasında yaygın olarak kullanılan bir hayvandır. Bozkır milletleri atı ulaşım, savaş, taşıma, beslenme ve spor gibi alanlarda kullanmaktadır. Atın bu denli işlevsel yapısı onu hayatın önemli unsurlarından biri haline getirmiş olup atın en eski dönemlerden beri önemli bir yardımcı olarak görüldüğünün en somut kanıtlarına anlatı sistemlerinde rastlamak mümkündür. Mitik anlatılardan itibaren kendine özel bir yer edindiği görülen at, savaş ve göç gibi olağanüstü zamanlarda ve normal yaşamda sosyal-kültürel hayatın önemli unsurlarından biri olarak insanoğlunun yanın da yer almıştır. Temeli göçebe yaşam üzerine kurulu Türk kültürü açısından konuya yaklaşıldığında, atın ailenin bir üyesi olarak görülmesinin nedeni açıkça anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin mitik dönemden sonraki anlatı sisteminde de sıklıkla dile getirildiği görülür. Türk destan kahramanının atından başka kimsenin yardımını kabul etmemesi ya da Dede Korkut Kitabı'nda çokça rastlanan "yayan erin umudu olmaz" ifadesi atın önemiyle ilgili geleneksel anlatı sisteminden verilebilecek yerinde örnekler arasındadır. Kısaca at, Türk'ün ideallerini gerçekleştirme noktasında her daim yanında bulunan en önemli yardımcıdır.

Moğollarda ve Türklerde atın görünümü ve önemi genel olarak mitolojik ve gerçek hayattaki yönüyle karşımıza çıkmaktadır. İnanç unsuru ya da mitolojik olarak at genellikle iyilik, güç, tanrısallık ile özdeşleşmiş ve hem kendisini hem de binicisini farklı bir varlığa dönüştürebilen yetiye sahip olmuştur. "At, görünmezler âleminden haber getiren, gelecek fenalıkları sezen, dostu, düşmanı tanıyan bir yaratıktır. O kahramanın yardımcısı, silah arkadaşıdır. Gerekirse konuşur sahibine nasihat eder" (Uraz 1994: 146). Türk ve Moğol topluluklarının ilk inançlarından olan "Kamlık"ta da atın önemli olduğu görülmektedir. Bu inanışa göre at, kamların yeraltına ve gökyüzüne çıkmasına yardımcı olan unsur, hastalıkların iyileşmesinde kama yardım eden yol gösterici, büyüsel uygulamalarda bir simge ve ruhlara sunulan bir kurbandır (Seyidoğlu 1995: 92-93). At, aynı zamanda kült olan suyun hayvan şekilli timsali olarak sayılmaktadır. Bu sayede tanrısal bir vasıf da kazanmakla birlikte rengine ya da üzerinde bulundurduğu beneklere göre şans ve uğur getirdiği bilinmektedir (Çoruhlu 2011: 164). Atın gök ile bağlantısı milattan önceki dönemlere kadar

dayandırılmakta ve bozkırlarda yaygın bir inanç olarak var olmuş olabileceği ileri sürülmektedir (Roux 2017: 35). Bu inançsal yapısı yanında at, özellikle mitlerden başlayarak destan, hikâye, masal, efsane gibi birçok gerçek, yarı gerçek ya da olağanüstü unsurlu anlatı içinde kendisine yer bulmuştur. Buralarda da inanç altyapısından faydalanılarak genellikle tanrısal özellikler ile birlikte temelde ana kahramanın yardımcı unsuru olarak görülmüştür. Özellikle destanlardaki karakter kadrosu sayılırken “Hayvan Kahraman Tipi (Kahramanın Atı)” (Çobanoğlu 2011: 110) şeklinde bir başlık açıldığı görülmektedir ki bu onun sözlü anlatılardaki önemini gösteren kanıtlardandır.

Atın inanca dayalı ve mitik yapısının yanında bir de gerçek hayattaki durumu vardır. Sosyal hayat içinde özellikle bozkır milletleri için at, birçok yönden önemli sayılmaktadır. Atın genel bozkır hayatı içindeki yeri geçmişte ve günümüzde hem Türklerde hem de Moğollarda baskın şekilde görülmektedir. Coğrafyanın bir getirisi olan yaşam biçimi Türkler ve Moğollar için ortak sayılabilecek olan “atlı-göçebe” yaşam tarzıdır. Yerleşik köy ve şehir hayatına geçmeden önce bu tarz bir hayatın en temel ihtiyacı olan at zaten toplumun her alanına kendisini dâhil etmiştir (Kaplan 2016: 14). At her şeyden önce bir ulaşım aracı olarak işlev görmektedir. Uzun yolculuklara dayanabilen gerektiğinde birden fazla kişiyi taşıyabilecek bir taşıta dönüşen aynı zamanda savaşlarda da süvari grubunu oluşturan temel unsurdur. Yine ticaret ürünü olarak da farklı milletlere özellikle de komşu olan Çin ve Bizans’la yapılan ticaretin takas ürünü at ve ondan üretilen ürünlerdir (Gömeç 2016: 821-822). Atın sütü bir içecek olarak uzun yıllardır Türkler arasında yaygın olarak kullanılmakta bunun yanında eti de besin olarak tüketilmektedir. Göçebe yaşam şeklinde atın postu da hem kıyafet hem de korunak olarak kullanılmaktadır. Atın bir diğer kullanım alanı ise sanatsal aktivitelerdir. Özellikle bozkır çalgılarına bakıldığında at kılı ya da atkuyruğu kullanılarak yapılan müzik aletlerinin telleri ya da çalma araçları geçmişte de bugün de görülmektedir. Atın bu işlevleri ışığında temelde göçer bir yapıda olan geçmiş dönem bozkır topluluklarında bu hayvanın insanlara siyasi ve iktisadi yönden büyük bir atılım getirdiği ortadadır (Belek 2015: 114). Maddi ve sosyal yapı içinde atın işlevlerini toparlayacak bir görünüm şöyle açıklanır: “Türkler, sürüler halinde yetiştirdikleri atın etini yerler, onu kurban olarak sunarlar ve her yıl özellikle savaş atlarından binlercesini yabancı ülkelere ihraç ederek gelirlerini sağladılar” (Sertkaya 1995: 26).

İncelemesi yapılan iki gelenek içinde de atın belli amaçlar doğrultusunda kullanıldığı görülmektedir. Hem Dede Korkut’ta hem de Naadam festivalinde ilk işlev yarışmadır. Atın yarış aracı olarak ya da bir oyun aracı olarak kullanımı çok eski zamanlara kadar dayanmaktadır. Mısır Memluklarında at yetiştirmenin güncel haline benzer bir şeklinin görüldüğü ve yine Avrupa şövalyelerinin “Tournoi” adıyla icra ettikleri bir savaş oyununun benzer şekilde bu toplulukta oynandığı bilgisi verilmektedir (Ritter 1934: 46). Bilinen bu oyunların amacı toplumu savaşa hazırlamak ve gündelik hayatın bir parçası olan atın kullanımını hayatın her alanında yaygın hale getirmek için özendirme. Bu nedenle de çeşitli müsabakalar eşliğinde at yarışı bir değer ölçütü konumuna gelmektedir. Bamsı Beyrek hikâyesinde de Naadam festivalinde de at yarışı hem bir yarışma hem de bir sinema aracı olarak görülmektedir. Naadam’da at yarışı genel oyunların yapıldığı yerin yaklaşık 30 kilometre ötesinde ve atların yaşlarına göre dizayn edilmiş farklı mesafelerde yapılmaktadır. 2 yaşındaki atlar 15 km, 3 yaşındakiler 20 kilometre, 4 yaşındakiler 25 kilometre, 5 yaşındakiler 28 kilometre, 6-7 yaşındakiler 32 kilometrelik bir parkurda yarışır ve en

prestijli olan yarış *Ikh Nas* adı verilen 32 kilometrelik parkurdur (Rhode 2009: 111). Naadam festivalindeki bu at yarışlarının bir de dini önemi ve geçmişi olduğu aktarılmaktadır. Eski Moğolistan'da at yarışları ritüellerle bağlantılıdır. Bir Şaman ya da Budist rahip tarafından yazın başlangıcı olarak belirlenen uğurlu bir günde daha sonra özgür bırakılacak olan kısraklardan sütler alınır ve bu ilk mahsuller tanrılara adanır. Sonrasında bunu kutlamak amacıyla ağırlar yarıştırılır ve bu yarışlarla birlikte en hızlı at ve en iyi binici seçilirdi (O'Gorman ve Thompson 2007: 198). Bu temel etrafında şekillenen gelenek, festival içindeki yarışların bugün dünyada bilinen manada sportif bir faaliyet olarak anılan at yarışından farkını ortaya koymaktadır.

Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek arasındaki mücadelede at yarışı, avcılıkla birlikte anılmıştır. Ava çıkılıp orada yapılacak bir yarışın sonucunda eğer Beyrek, Banu Çiçek'in atını geçerse ikinci mücadeleye geçileceğine işaret edilir. Burada temelde bir sınama aracı olarak kullanılan yarış, o dönemki toplum içinde temel ihtiyaçlardan ortaya çıkan bir sürecin sonucudur. Toplumda ata olan ilgi ve sahip olunan bilgi onu sadece bir araç olmaktan çıkarak hem bir eğlence hem de bir yarışma unsuruna dönüştürmüştür. Aynı zamanda tıpkı Naadam festivalinde olduğu gibi at yarışının sonuçlanması yeterli görülmemiş ve arkasından iki tane daha müsabaka isteği ortaya atılmıştır. Burada toplumsal kabuller eşliğinde bakıldığında bireyde aranan özellikler de gözler önüne serilmektedir. O dönemin insanı ata binmesini bilmeli ve onu yarıştıracak kadar iyi sürmelidir. Aynı durum Moğol geleneğinde de görülmektedir. Atların yaşlarına göre düzenlenen müsabakanın amacı her kategoride en iyi atla beraber en iyi biniciyi de ortaya çıkararak ödüllendirmek ve toplumda kabulünü sağlamaktır. Bu noktada dikkat çeken noktalardan bir tanesi hem Naadam'da hem de Dede Korkut hikâyesinde at biniciliğinin sadece erkekler tarafından değil kadınlar tarafından da biliniyor olmasıdır. Çünkü bahsi geçen devirlerde toplumsal statüler içinde kadın ve erkek benzer işleri yapabilmeleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet bağlamında bir gruplaşmanın olmadığı ve kadın ile erkeğin bu toplumlarda belli noktalarda eşit görüldüğü sonucuna varılabilir. Bu nedenle Banu Çiçek ilk olarak at yarışını teklif ettiği gibi Naadam'da da ilk gün yapılan yarışlar yine at binme üzerine kurulmuştur. Temel neden sınavın kolaydan zora doğru (binicilik, ok atma, güreş) ilerlemesidir. At binmek o dönemki toplumsal yapı içinde en basit ve herkesin yapabilmesi gereken bir eylemdir. Yarış ise bir beceri, güç ve akıl göstergesidir. Destanlardaki temel tiplerden olan alp tipinin özelliklerine bakıldığında da görüleceği üzere toplumun bu kişilerden beklentisi güçlü, cesaretli olması ve bununla beraber cömert davranmasıdır. Dede Korkut kitabında bu terimler "Hüner" ve "Erdem" kavramlarıyla özdeşleştirilmiştir (Duymaz 2003: 126). Bu noktada da alplık kavramı etrafında oluşan fikir çerçevesinde alp kişide yer alması gereken özellikler arasındaki güç ve zekâ toplumdaki her birey için geçerli bir durumdur.

3.2. Okçuluk

Ok, insanlık tarihinde pek çok alanda önemli bir araç olmuştur. Ok ve yay insanoğlunun doğayla olan mücadelesinde öncelikle beslenme sonra savaşma için kullanılmış bugüne geldikçe de spor ve eğlenceye kayan bir anlayışla varlığını korumuştur. Geçmiş tam olarak belirlenemese de ok ve yay kullanımı ile ilgili olarak üç bin yıldan eski bir tarihleme yapılmaktadır. M.Ö. 3500 yıllarında Mısır'da görülen sonra Asurlular, Hititler, Romalılar ve bozkır milletlerinde de görülen ok ve yaylar şekilsel olarak farklılık ve

gelişmeler gösterebilir de işlevsel olarak genelde aynı amaç doğrultusunda kullanılmıştır (Öngel 2001: 190-191). Okun ve yayın maddi hayattaki etkisi ve görünümü insanların inanç sistemlerinde ve anlatılarında da görünmesini sağlamıştır. Bu etki ile birlikte bozkır milletlerinde inanç sembolü, bayraklarda simge, gündelik hayattaki pratiklerde de dini büyüsel anlamlar kazanmıştır. “Umay’ın Türklerin inanışındaki sembolik şekli küçük ok-yaydı... Eski Türkler yıldırımın düştüğü yerde sevinçle dans ederler, mutluluklarını gökyüzüne ok atarak belirtirlerdi. Bazı araştırmacılar gökyüzüne ok atmayı Şamanizm’den kalma eski Türk Moğol geleneği olarak bilirler ve şamanların ruhundan yardım istemek olarak yorumlarlar” (Beydili 2004: 442). Moğollar, Azrail’i korkutmak için gökyüzüne ok atarlar ve bu sayede hastaların iyileşeceğine inanırlardı. Aynı zamanda Moğol şamanları gökyüzüne ok ve yay aracılığıyla seyahat ederlerdi. (Göksu 2013’ten aktaran Yönel ve Türkmen 2017:525-526). Yine Türklerin geçiş dönemlerinde de ok ve yayın varlığı göze çarpmaktadır. Ok ve yay, koruyuculuk yönü ön plana çıkarılarak doğumda çocuğun beşiğinin yanına konulmaktadır. Evlilikte ise gelin evine damat tarafından ok atıldığı görülmektedir. Buna benzer inanış ve uygulamalar ışığında birçok pratikle birlikte geçmişten bugüne gelmiştir (Beydili 2004: 443).

Ok hem Türklerde hem de Moğollarda boy anlamına gelmekle birlikte gündelik hayatlarında savaş için bir araç; savaşa hazırlık olan süre avlarında bir antrenman ve boşta kalan vakitlerde ise bir eğlence aracı olarak görülür. Bu noktada okların da çeşitlendiği ve *ıslık çalan ok* gibi farklı şekillerde yenilikçi fikirlerin kullanıldığı bilinir. Çocuklara küçük yaştan itibaren öğretilen ilk işlerden birisi ok atmaktır. Cengiz Han’ın bu konu ile ilgili bir öğüdü de çocuklara küçük yaştan itibaren ok atmaya, ata binmeyi ve güreşmeyi öğretin şeklinde aktarılır. Göktürklerde ok aynı zamanda hakanlar tarafından gönderilen bir haber çağrısı ve davet/yardım aracı olarak görülür (Dever ve İslam 2015: 49-53). Okçuluğun eskiden beri bir spor olarak da Türkler arasında yaygın olduğu ise yapılan müsabakalardan ve atışlardan anlaşıldığı gibi çeşitli idman yöntemlerinin de bilinmesiyle bağdaştırılır. Ritter’e (1934: 47) göre Türkler modern bir sporcu gibi antrenman yapmakta kendi içlerinde sınıflara ayrılarak bu sınıflara uygun şekilde çalışmaktadırlar. Bütün bunlar ışığında hem Türklerde hem de Moğollarda benzer bir durumdan söz etmek mümkündür. Ok ve okçuluk inançtan anlatıya gündelik yaşamdan olağanüstü durumlara kadar her türlü alanda görülen ve icra edilen bir simge ve iştir. Burada incelenen iki geleneksel yapıda da ok ve okçuluğun bir yarış unsuru olarak görüldüğü aşikârdır.

Ok ve okçuluğun Naadam festivalinde kullanımında sadece sporsal bir aktivite olmadığı geçmişine bakıldığında görülür. Yirminci yüzyılın ilk yıllarından itibaren Moğollar, oku hem av hem de savaş için kullanırlar hatta yay ve ok, düğün ve cenaze törenlerinde güç sembolü olarak simgesel anlam taşır. Yine benzer şekilde kötü ruhları uzaklaştırmak amacıyla da kurban olarak sunulur. Benzer şekilde bu dönemlerde bir adam boyundaki hedeflere yapılan atışların insanları hastalıktan kurtardığına ya da koruduğuna inanılır. Bugün ise özellikle komünist rejimin hayvanları öldürmeyi yasaklaması nedeniyle sadece bir spor dalı olarak varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır (O’Gorman ve Thompson 2007:199). Bu özellikler etrafında Naadam festivali içinde de okçuluk bir yarışma ve spor olarak icra edilmektedir.

Festivalde okçuluk üç kategoride icra edilmektedir. Bunlar *Khalka*, *Buriat* ve *Urianghai* adlarını taşır. Oyunlarda statüsel bir kısıtlama mevcuttur. *Khalka* oyununa

Moğolistan'ın merkezinden gelenler; Buriat'a Sibirya'nın doğusundan gelenler, Urianghai'e ise batıdan gelenler katılır. Bu üç kategoriden ilk ikisine kadınlar da katılabilirken üçüncüsü sadece erkekler içindir. Khalka'da 75 metreden 40 atış yapılır. İlk 20 atış 3 metreye 4 metrelik bir alana yapılırken diğer 20 atış daha küçük 30 hedefe yapılır. Buriat'ta ise 35 metreden 12-15 santimetrelik hedeflere atış yapılır. Urunghai'de 45 metreden yapılan atışlar at derisinden yapılan bir hedefe atılır. Üç yarışmada da geleneksel olarak söylenen ve *ukhaili* adı verilen özel şarkılar vardır ki bunlar her yarışmacı skor elde ettiğinde halk tarafından söylenmektedir (Rhode 2009: 230). Geleneksel olarak okçuluk turnuvası Kaplan yılında doğan biri tarafından başlatılır çünkü bu yıl gücü ve nişancılığı sembolize eder. Ejderha yılında doğan bir kişi okçuların onuruna övgü dolu bir şarkı söyler. Okları fare yılında doğan insanlar toplar çünkü fare titizlik ve çalışkanlığın sembolüdür ve yarışmanın puanlarını maymun yılında doğan erkekler kaydeder çünkü maymun yılında doğanların zeki olduğu düşünülür (Rhode 2009: 105). Görüleceği üzere sembolik anlamlar ve standartlar etrafında festivalin içinde önemli bir yere sahip olan okçuluk genel anlamda geçmiş hayatın bir tekrarı ve güncel anlamda da bir sporun icrası şeklindedir. Kadınların ve erkeklerin bir arada yarışabildiği bir spor olması nedeniyle de özellikle Dede Korkut anlatısıyla benzerlik göstermektedir.

Dede Korkut'ta geçen hikâyede ise ilk mücadele olan at yarışının ardından Banu Çiçek ve Bamsı Beyrek ok atmaya başlarlar. Anlatıda gayet kısa geçilen bu bölümde dikkat çeken iki nokta vardır. Birincisi ok atışında ilk olarak Banu Çiçek ok atmış sonrasında ise Beyrek ok atmış gibi görünmektedir. Çünkü metinde Beyrek'in attığı ok Banu Çiçek'in okunu yarmaktadır. Oku yarmak bir güç ve üstünlük göstergesi olarak burada özellikle belirtilmiştir. İkinci nokta ise Banu Çiçek'in ağzından dökülen "Benim okumu kimsenin yardığı yok" cümlesidir. Burada özellikle Banu Çiçek'in yaşadığı bölgede erkek kadın fark etmeksizin hiç kimsenin ondan daha iyi bir okçu olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat burada mücadele ve yarış üçüncü aşamaya taşımak için bir üstünlük göstermesi gereken Beyrek bunu oku yararak ortaya koymaktadır. Bir nevi yarışma olan bu ikinci mücadelede başarı elde etmiş olan Beyrek üçüncü sınamaya yani güreşe tabi tutulur. Okun sözlü/yazılı anlatıdaki görünümü bu kadar gibi görünse de aslında toplumsal olarak ne kadar önemli bir yere sahip olduğu açıktır. Bir yarışma aracı olduğu gibi güç gösterisi ya da beklenti olarak da hem kadın hem de erkeğin iyi bir ok atıcısı olması istenir. Bu sadece oku bir yere atabilmek değil gerekirse aynı yere atarak hedefi daha da etkili şekilde vurabilmenin göstergesidir. Tamamen sosyal bir fayda (av, savaş, savunma vb.) nedeniyle bu kadar ustalaşması istenilen toplum üyelerinin bu sorumluluğu ne derecede iyi yerine getirdiğinin bir kanıtıdır.

3.3. Güreş

Dünyada Türkler ile özdeşleşen bir spor dalı olarak da bilinen güreş, insanlık tarihinin en eski mücadelelerinden bir tanesi olarak da geçer. Geçmiş ile ilgili kesin bilgiler olmamakla birlikte milattan önce ikinci bin yıla ait Mısır kayıtlarında bile görülmektedir. Türkler için ise bir savaş antrenmanı olmakla birlikte hem bir eğlence hem de bir spor olarak önemli günlerde ya da çeşitli halk eğlencelerinde bolca icra edilirdi (Özcan 1996: 317). Eski Türklerden bugüne kadar canlı olarak varlığını sürdüren spor dallarından biri olan güreşin Anadolu coğrafyasındaki durumu da önemli gelişmelerle beraber varlığını korumuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerinde siyasetten ve savaştan bağımsız şekilde kurulan *pehlivan tekkeleri* bu konuda önemli bir kurum olmakla birlikte güreşin sistemli şekilde

gelişmesini de sağlamıştır (Fişek 1985: 30). Bir karşılaşma ve güç gösterisi olan bu spor dalının maddi hayatta olan öneminin yanında adetler ve inançlarda da önemli yeri olduğu bilinmektedir. İnanç bağlamında özellikle güreşe başlamadan edilen duada İslamiyet'in etkisi görülmektedir. Bu duada Hz. Muhammed'e salâvat getirilip Hz. Hamza'nın adı zikredilerek bir anlamda manevi bağ kurulur (Özcan 1996: 318). Yine eski Türk düğün adetlerinde simgesel bir anlam taşıyan güreş görülmektedir. Gelin kocasının evine geldiğinde kaynanası ile kayınpederi bir güreşe tutuşurlar bir süre sonra kayınpeder yenilgiyi kabul ederek evde karısının sözünün geçtiğini ve onun sözüne itimat edilmesi gerektiğini vurgular (Ataman 1992: 4). Bugün Anadolu coğrafyasında ise güreşler bir gelenek olarak uzun yıllardır süregelen bir zincirin halkası olmasıyla bilinirler. Özellikle Batı Anadolu'da çokça görülen panayırlarda bir ya da birkaç gün güreşlere ayrılır. Bir yandan gündelik ihtiyaçlarını gidermek için panayırlar alanına gelen halk bir yandan da bu spor faaliyetini izleyerek hem eğlenir hem de vakit geçirir (Durmaz 2016: 124). Anadolu'da güreş denildiğinde akla ilk gelen organizasyon ise hiç şüphesiz Edirne Kırkpınar güreşleridir. I. Murat tarafından 6 Mayıs 1361'de ilkinin düzenlendiği bilinen bu organizasyon, Türkiye'nin her bölgesinden güreşçiyi bünyesine toplayarak hem sportif hem de kültürel açıdan önemli bir etkinlik olarak bilinmektedir² (Soygüden, 2018: 339).

Moğollar da güreşi Türkler gibi ata sporu olarak görmekteydiler ve onlara göre bu spor çok eskiden beri icra edilmektedir. Moğollarda güreşin başlangıcı ile ilgili bir anlatı bulunmaktadır. Buna göre ayı avına çıkan Moğol erkekleri bu ayıyı tek başına avlarlar ve başarılı olanlar döndüklerinde ayıyla nasıl mücadele ettiklerini ve onu yere serdiklerini insanlara gösterirlermiş. Moğol güreşinde taraflardan birinin vücudunun bir parçası özellikle de eli yere değdiğinde güreş kazanılır kuralı da ayıyla olan mücadeledeki gösterimden ortaya çıkmıştır (Rhode 2009: 94). Yine Moğollarda Mengü Han ile Hülagü Han'ın pehlivanları arasında yapılan bir güreş müsabakası anlatılarak bu sporun tarihteki yeri de ortaya konulmaya çalışılır (Temel 2015: 128). Güreşçiler Moğollar için her zaman destansı kahramanlar olarak görülüp ideal erkek tipinin bir örneğidir. Sadece fiziksel olarak değil psikolojik olarak da gücü, büyüklüğü ve başarıyı simgelerler (Rhode 2009: 95).

Buradan da görüleceği üzere farklı birçok konuda güreşin kullanımı devam etmektedir. Elbette bu kadar önemli ve tarihi bir olayın birçok farklı türün içinde görülmesi gayet anlaşılabilir. İncelemesi yapılan iki yapıda da güreş en önemli ve değerli yapı olarak görülmektedir. Naadam festivalinde de Dede Korkut anlatısında da güreşin etkisi diğer iki spor dalına göre daha ilgi çekici ve sonucu belirleyicidir. Naadam'da güreş bütün festival süresince devam eden ancak asıl önemli olan finali ise son gün bütün herkes toplanmışken yapılan güreştir. Naadam güreşinin temel bazı kuralları vardır. Bu güreşte yaş ya da ağırlık kısıtlaması yoktur. Bununla birlikte galip gelen güreşçi bir üst tura yükselir ve bu böylece finale kadar devam eder (Rhode 2009: 98). Güreşin hazırlığı da bitişi de sembolik birtakım görüntülere sahne olur. Başlangıçta ısınma için yapılan bazı hareketler vardır. Bunların ilki elini yere değdirmek ve tekrar ayağa kalkmaktır sonrasında da kollarını açarak ve çeşitli gerinme hareketleri yaparak ısınmadır. Toprağa dokunma yerin ruhuyla iletişime geçmeyi kollarını açarak gerinme hareketleri de aslanı taklit ederek onun gücüne erişmeyi simgeler. Güreşlerin sonunda galip gelen kişi de kollarını yukarı doğru kaldırır ve yenilen güreşçi kolların altından geçerek ona saygısını ve dostluğunu gösterir. Eğer yenilen güreşçi daha

² Kırkpınar güreşleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Özdemir ve Çalışkan 2018; Soygüden 2018.

yaşlı ya da tecrübeli ise bu sefer o kollarını açar ve galip gelen genç güreşçi ona olan saygısını göstermek için kollarının altından geçer. Buna “Kartal Dansı” adı verilir. Galip gelen kişi göğsünü aslan gibi dışarı çıkarır, kollarını kartal gibi açar ve etrafta bir fil gibi dolaşırken göğsünü bir goril gibi döver. Bunların hepsi ritüel sayılan ve güç gösterisi anlamına gelen hareketlerdir (Rhode 2009: 98; Okutan 2013: 181). Geleneksel olarak kartal dansı olarak bilinen bu dansın asıl adını “Garuda Dansı”dır. Güreşçi bu dansı ederken iki kutsal kuşu canlandırır: Bunlardan ilki Budist inancın kutsal ruhlarından biri sayılan güçlü Khan Garuda ve ikincisi cesareti, avlanma içgüdüğü ve hızıyla bilinen şahindir (O’Gorman ve Thompson 2007: 200). Bu güreşlerde üç kişiyi yenen güreşçiye şahin, yedi güreşçiye yenene fil, şampiyon olana ise aslan unvanı verilir (Okutan 2013: 180). Galip gelen kişinin bu hayvanların hareketlerini canlandırmasının nedeni bu unvanlardır. Simgesel olarak gücün ve erkekliğin vurgusunu yapar. Bahsedildiği üzere Naadam yarışlarında kadının girmediği tek dal güreştir. Bunun temel nedeni çok eski bir anlatıya dayandırılır. Bir zamanlar Naadam festivalindeki güreşe erkek kılığına girerek katılan bir kadın güreşçi bütün erkekleri yenerek şampiyon olur. Bu olayın ardından kadınların bu güreşlere katılımını engellemek için güreşçilerin bugün de giydiği göğüs kısmı açıkta bırakarak katılımcının erkek olduğunu gösteren güreş kıyafeti tasarlanmıştır (Rhode 2009: 100; Okutan 2013: 180).

Naadam festivalinde bu şekilde görülen güreş etkinliği Dede Korkut anlatısında ise daha kısa ve net şekilde görülmektedir. Bu anlatıda ilk iki mücadeleyi kazanan Bamsı Beyrek son olarak Banu Çiçek ile güreşe tutuşur. Bu güreş kıran kırana geçmektedir çünkü ikisi de birbirini tutup yere vurmak için gayretlenir. Hatta bir ara Beyrek’in geri düştüğünü bile düşündürür. Çünkü Beyrek, “Bu kıza yenilirim Kalın Oğuz’da bunu benim yüzüme vururlar kafama kakarlar” diye düşünür. Bunun üzerine de bir hileye başvurarak kızın önce memelerini tutar. Bunun üzerine kız geri çekilince beline sarılarak onu yere vurur. Böylece güreş müsabakasını kazanır ve son engeli de aşmış olur. Ancak metinden de anlaşılacağı üzere Beyrek güreşi hile yoluyla kazanır. Rakibinin yani Banu Çiçek’in zayıf noktasından tutarak, durumunu lehine çevirip galibiyeti elde eder. Bu mücadelede kadının öne geçmesi ve neredeyse galip gelmesi durumu Divan-ı Lügati’t Türk’te geçen “Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma” sözünü akla getirir ki bu sözün açıklaması şöyle yapılır: “Bakire kıza küreşme, çünkü o güçlü olur ve seni yener. Yarışlarda da genç kısrakla yarışma çünkü o attan daha güçlü ve ataktır seni geçer” (Ercilasun ve Akkoyunlu 2018: 207). Bu atasözü hikâyede Beyrek’in dilinden dökülen sözlerde de teyit edilmiş olur çünkü Beyrek, kendisiyle başa baş mücadele eden kıza yenilmek üzereyken hile ile galibiyeti elde etmiştir. Bu noktada kadınlıkla küreşme meselesinde Naadam’da anlatılan hikâyenin tersi bir durum ortaya çıksa da kadın ve erkeğin güreşe tutuşması noktasında iki gelenekte de ortak bir zemin bulunmaktadır.

Sonuç

Ortak bir görünüme sahip olan bu iki yapıdaki benzerliğin temel nedenlerine bakılacak olursa ilk önce coğrafyanın etkisi göze çarpmaktadır. Bozkır coğrafyasının temel yaşam koşullarına bakıldığında buranın getirisini ya da gereklilikleri olan birtakım durumların bu geleneklerde görüldüğü açıktır. Özellikle mit, destan, halk hikâyesi gibi anlatılarda toplumun yaşamında önemli olan unsurların birer simge, sembol ya da görüngen olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu anlatıların yanında yaşam içinde görülen bazı dönemsel etkinliklerde de aynı düzeyde simgesel süreçlerin işlediği görülmektedir. Bozkır halklarından olan Moğollar ve Türklerin istedikleri temel kişilik özellikleri burada görülen yarışlar ya da spor dallarında açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Anlatıdaki beklenti ile festivaldeki beklenti de benzer özellikler taşır. Yapılan üç yarışın temel amacı bozkır toplumunda ideal ya da istenen tipteki insanların var olup olmadığının kanıtlanması üzerine kuruludur. Buradan hareketle at yarışı yapmak, o coğrafyada çokça yetişen hayvan olan atın gündelik hayattaki kullanımının önemini vurgularken okçuluk bir dönemin temel savaş aleti olması nedeniyle kendisine yer bulur. Güreş ise Moğol anlatısında da görüldüğü üzere hayvan avlarında yapılan mücadelenin tekrar gösterimi ve canlandırması üzerine kurulu olarak bu iki etkinlikte yine doğayla mücadele edebilen insanın gücünün simgesidir. Bu simgesel yapıyı özellikle Naadam festivalinde yapılan güreşte görmek mümkündür. Oyunların başında ve sonundaki hayvan benzetmesi şeklinde yapılan ritüel yapı direkt olarak güç gösterisidir. Coğrafi ve kültürel anlamda gücün simgesi olan hayvanların seçilmesi ile bu gücün gösterimi olarak ortaya çıkan güreş, açık alandaki en büyük savaş, ulaşım, taşıma araçlarından olan atın kullanımı ve elbette at üstündeki hayatın yanına mücadele için geliştirilen bir silahın konulması tamamen coğrafyanın görünen etkileridir. Bu toplumlar sürekli dışa dönük bir hayat yaşadıkları için devamlı olarak hareket ile birlikte güvenliğin sağlanmasında da teknik ve güce önem verirler. Bahsedilen üç yarış da tam anlamıyla bu gücün ve tekniğin göstergesidir.

Bu iki ortak yapının farklı iki gelenekte yer almasının bir diğer önemli etmeni ise toplumsal kabuller ve beklentilerdir. Toplumun beklentisi olan alp kişinin özellikleri arasında yer alan güç, cesaret ve cömertlik sadece erkeklerden değil, kadınlardan da istenen bir özelliktir. Kadının bu toplumdaki yerine bakıldığında belli noktalarda erkeklerden farklı görülse de bazı temel noktalarda erkeklerle bir sayıldığı hatta belli birkaç noktada erkeklerden üstün görüldüğü de anlaşılır. Türk destanlarında temel tiplerden biri olan kadın tipi kimi zaman anne, kimi zaman sevgili, kimi zaman eş, kimi zaman da kardeş olarak görülmekle birlikte genel olarak belli özelliklere sahiptir. Alplığın gerekliliği olan güç ve cesaretle birlikte cömertliğin sahibi olması yanında bir de akıl onun en belirgin özelliği konumuna getirilir. Bu noktada kadının Dede Korkut'taki görünümüne bakıldığında mukaddimeden itibaren mutlaka bahsedilen bir kadın tipi vardır. Mukaddimede dört türlü olarak tarif edilen ve bunlardan sadece bir tanesi övülen üç tanesi ise yerilen bir yapıdayken hikâyelerde kadının alplık özelliklerini gösterdiği görülmektedir. Toplumsal beklenti sadece bu noktada kalmamakla birlikte özellikle evlilik amacıyla erkeklerin belli bir bedel ödemesi gerektiği düşüncesi de hâkimdir. Bu düşünce bugünkü tabirle başlık parası olarak görülebileceği gibi destan anlatılarda bu "kalınlık" tabiriyle isimlendirilir. Bu kalınlık kimi zaman değerli eşya ya da para olurken kimi zaman da belli varlıklarla ya da düşmanlarla mücadele olmaktadır. Bamsı Beyrek boyunda ise mücadele direkt olarak evlenilecek kızla

olmaktadır. Naadam festivalinde de oluşan durum kadınların toplum içindeki durumlarının bir göstergesidir. Kadınlar bazı durumlarda derece farkları olmakla birlikte ata binerek yarışır, ok atarak hüner gösterirler. Güreşte ise bir kerelik galibiyetleri geleneksel güreş kıyafetinin değişip yerine yeni bir kıyafetin-cinsiyeti belli edecek şekilde tasarlanmış-gelmesine neden olmuştur.

Bu iki gelenekteki ortak oyunların bir diğer önemli özelliği de oyunların belli bir sırayla yapılması ya da kademeli bir değer yükselişinin olmasıdır. Bamsı Beyrek anlatısında net bir şekilde görülen bu sıra at yarışı, ok atma ve güreş şeklinde sıralanmıştır. Naadam'da ise bu sıralama açık şekilde görülmesi de değer bazında bir sıralamanın olduğu açıktır. Ok atma ve at yarışı belli bir zaman diliminde yapıp ödül töreninde ilk sırada ödüllendirilirken güreş hem bütün festival sürecinde devam eder hem de en son onun galibi ödüllendirilerek diğerlerinden ayrı şekilde bir değere sahiptir. Bu noktada toplumsal düzen ve güç gerektiren durumlar statüsel olarak sıralanabilir. Toplum ata binmeyi herkes için bir gereklilik olarak gördüğünden o basit bir iş olarak nitelendirilmekte ve ilk sırada sınanmaktadır. Okçuluk ise daha zahmetli ya da daha fazla ustalık istediğinden ikinci yarışma olarak sunulmaktadır. Güreş ise iki toplumda da ata sporu olarak nitelendirilmesiyle diğerlerinden ayrılmakla birlikte daha fazla güç ve tecrübe istemesi nedeniyle de en son sınanan ve en zorlu görev olarak görülmektedir. Zaten Bamsı Beyrek güreşi kazanarak sevdiğine, Naadam festivalinde ise güreş turnuvasını galip bitiren "Aslan" unvanına sahip olur ve onurlandırılır. İki gelenekte de bu üç yarışın toplumsal kabullerle beraber ödüllendirilmesi de belli bir düzen içinde görülür.

Sonuçta görülmüştür ki birbirine komşu olan iki toplumun ortak değerler etrafında oluşturdukları yazılı, sözlü, uygulamalı halkbilimi ürünlerinde ortaklıklar meydana çıkmakta ve köken önemli olmadan bunlar değerli sayılmaktadır. Bu değer kimi zaman senelik şekilde gösterilir ve yüzyıllar boyunca devam eden bir eğlenceye dönüşürken kimi zaman da sözlü ve yazılı geleneğin içinde sabitlenerek gelecek kuşaklara aktarılır. Her ikisinde de halkbiliminin temel işlevleri bulunabileceği gibi kültürel araştırmalar için birçok önemli noktaya değinilebileceği söylenebilir. Bozkır coğrafyasında ortaya çıkan milletlerin genel kabulleri ve gelenekleri onlar var oldukça yaşamaya devam etmektedir. Bu, Naadam festivali gibi halen Asya'da yaşayan Moğollarda görüldüğü üzere Anadolu'ya gelen Türklerde de okçuluk, at yarışları, at yetiştiriciliği, yağlı güreşler şeklinde varlığını korumaktadır. Bu nedenle sözlü, yazılı ve uygulamalı örnekler geçmişle bugünün sağlamasını yapmak için kullanılacak önemli ürünlerdir.

Kaynaklar

- Ariunbolor, Bayarnyam ve Natsag, Lhagvajav. (2008). *Türkçe-Moğolca, Moğolca-Türkçe Sözlük*. Ulanbatur: Empathy.
- Ataman, Sadi Yaver. (1992). *Eski Türk Düğünleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Belek, Kayrat. (2015). “Eski Türklerde At ve At Kültürü (Dünden Bugüne Kırgız Kültürel Hayatı Örneği)”. *Gazi Türkiyat*, 16, 111-128.
- Beydili, Celal. (2004). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Çobanoğlu, Özkul. (2011). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- Dever, Ayhan ve Ahmet, İslam. (2015). “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4/5, 46-61.
- Durmaz, Uğur. (2016). *Güney Marmara Panayırları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Duymaz, Ali. (2003). “Dede Korkut Kitabında Alplığe Geçiş ve Toplumsal Katılma Törenleri üzerine Bir Değerlendirme”. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Haz. Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 125-138.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Ziyat Akkoyunlu. (2018). *Divânü Lügâti't Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2008). *Dede Korkut Kitabı Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fişek, Kurthan. (1985). *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gömeç, Saadetin Yağmur. (2016). “Türk Kültüründe At”. *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır Bildiri Kitabı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. 819-834.
- İmirgi, Aysun. (2005). “Festival Kavramı Üzerine Düşünceler”. *Milli Folklor*, 17(65), 29-36.
- Kaplan, Mehmet. (2016). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- O’Gorman, Kevin ve Karen Thompson. (2007). “Tourism and Culture in Mongolia: The Case of the Ulaanbaatar Naadam”. *Tourism and Undigenous Peoples* (Ed. Richard Butlar and Tom Hinch). London: Routledge.
- Okutan, Nükhet. (2013). “Naadam Festivali Güreş Karşılaşmalarının Maskülen Kimliği”. *Tehlikedeki Diller Dergisi*. 3/3, 177-182.
- Öngel, Hasan Basri. (2001). “Gelişim Sürecinde Erken İç Asya Türk Okçuluğu”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 21/2, 189-215.
- Özcan, Abdülkadir. (1996). “Güreş” *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 14, 317-320.
- Özdemir, Günay ve Vedat Çalışkan (2018). “Geleneksel Bir Sporun Coğrafyası: Türkiye’de Yağlı Güreşler (Kırkpınar-Edirne ve Çardak-Çanakkale Güreşleri)”. *International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM Proceedings*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Rhode, Deborah. (2009). *Mongolia’s Naadam Festival Past and Present in the Construction of National Identity*. University of Canterbury, Master of Arts in Anthropology Thesis. New Zealand.

- Ritter, Hellmut. (1934). “Ata Binmek Ok Atmak”. *Türkiyat Mecmuası*. 4, 45-48.
- Roux, Jean-Paul. (2017). *Eski Türk Mitolojisi* (Çev. Musa Yaşar Sağlam). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Sertkaya, Osman Fikri. (1995). “Eski Türk Kültüründe At”. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü.
- Seyidoğlu, Bilge. (1995). “Mitolojik Dönemde At”. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü.
- Temel, Kenan. (2015). *Ermeni Kaynakları ve Seyahatnamelere Göre Cengiz Moğollarının Kültürel Yapısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Soygüden, Aydoğan. (2018). “656. Kırkpınar Yağlı Güreşlerine Katılan Seyircilerin Sosyodemografik Özellikleri ve Katılım Sebepleri”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20/2, 337-352.
- Uraz, Murat. (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Yönel, Gamze ve Mutlu Türkmen. (2017). “Türk Kültür Yaşamında Okçuluk”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5, 523-533.